

OSMANLI ELÇİLERİ ve KARANTİNA

Ottoman Ambassadors and Quarantine

Mustafa CAN*

Ayşegül ALTINOVA ŞAHİN**

Özet

İlk olarak XIV. yüzyılda Avrupa'nın Akdeniz limanlarında uygulanmaya başlanan karantina, zamanla kurumsallaşarak salgın hastalıklardan korunma hususunda oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Batılı devletler, ülkelerine dışarıdan gelen herkese ayırım gözetmeksizin karantina uygulamışlardır. Dolayısıyla bu devletlere gönderilen Osmanlı elçileri de karantina uygulamasına tabi tutulmuştur. Elçiler kaleme aldıkları sefaretnamelerde bu ülkelerde karşılaştıkları karantina uygulamaları, karantina süreçleri ve karantina mekânları hakkında önemli bilgiler vermişlerdir. Osmanlı elçilerinin karantinaya verdikleri tepkiler, karantina süresi, karantina mekânı ve karantinayı uygulamakla görevli olan yetkililerin tavırlarına göre değişiklik göstermiştir. Elçiler her ne kadar birbirlerinden farklı tavırlar sergilemiş olsalar da kendi ülkelerinden aşına olmadıkları bu uygulamadan genel anlamda rahatsız oldukları gözlemlenmektedir. Elçilerin karantina karşısındaki tutumları insani gerekçelerden kaynaklanmakla birlikte hem Osmanlı zihniyetinden hem de Osmanlı devlet anlayışından izler taşımaktadır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde karantina uygulamaları başlamadan önce Avrupa'ya gönderilen elçilerin karşılaştıkları karantina tedbirleri hakkında bilgi verilerek Osmanlı elçilerinin karantinaya karşı tutumları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Elçi, Karantina, Sefaretname.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, mustafacan@gazi.edu.tr ORCID: 0000-0002-6458-5007

** Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, aysegulaltinova@gazi.edu.tr ORCID:0000-0002-9425-4540.
Makale Geliş Tarihi:27.01.2021 Makale Kabul Tarihi: 03.03.2021

Abstract:

Quarantine, which was firstly started to be implemented in the Mediterranean ports of Europe in the XIVst century, has become institutionalized over time and has played a very important role in protection from epidemics. Western States have applied quarantine indiscriminately to everyone who came to their countries from outside. Therefore, the Ottoman ambassadors sent to these states were also subjected to quarantine. The ambassadors gave important information in sefaretnames (the books of embassy) which they wrote about the quarantine practices, the quarantine processes and quarantine places. The responses of the Ottoman ambassadors to the quarantine varied according to the quarantine period, the quarantine space and the attitudes of the authorities responsible for enforcing the quarantine. Although the ambassadors displayed different attitudes from each other, it is observed that they are generally uncomfortable with this practice, which they are not familiar with from their own countries. Although the attitudes of the ambassadors against quarantine stem from humanitarian reasons, they bear traces of both the Ottoman mentality and the Ottoman understanding of State. In this study, the attitudes of the Ottoman ambassadors against quarantine were evaluated by giving information about the quarantine measures encountered by the ambassadors sent to Europe before the quarantine practices started in the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman State, Ambassador, Quarantine, Sefaretname.

Giriş

Salgın hastalıklar, kısa denilebilecek bir süre zarfında milyonlarca insanın ölümüne yol açan, imparatorluklar çökerten, ordular kıran, yaşam biçimlerini değiştiren bir unsurdur.¹ Öyle ki savaşların galiplerini bile çoğu zaman orduların başarısı belirlememektedir. “*Eski savaşların galipleri her zaman en iyi komutanlara ve silahlara sahip olan ordular değil, çoğu kez yalnızca düşmanlarına bulaştıracak en berbat mikropoları taşıyanlardı*”² ifadesi de bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Orta Çağ’da cüzzam, XIV. yüzyılda veba (kara ölüm), XVI. yüzyılda frengi, XVIII. yüzyılda kolera çok büyük salgınlara sebep olurken tifüs, tifo, zatürre, çiçek, tüberküloz gibi hastalıklar da insanlık tarihini etkileyecek oranda ölümlere sebep

¹ Andrew Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı*, İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 15.

² Jared Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2015, s. 253.

oldular³. Hastalığa sebep olan etkenlerin ve tedavi yöntemlerinin henüz bilinmiyor olması, hastalıkların çok büyük yıkımlara neden olmasının en önemli etkeniydi. Zamanla, salgınların tekrar etmesiyle kazanılan deneyimler yeni yöntemlerin uygulanmasını gündeme getirdi. Bilhassa Uzakdoğu ve Avrupa arasındaki ticaretin düzenli hale gelmesiyle birlikte salgın hastalıklar kıtalararası bir tehdit haline geldi. Bunun önüne geçebilmek, hastalıkların uluslararası düzeyde yayılmasını önleyebilmek için yeni bir yöntem geliştirildi. Bu yöntem, hastalık bulaşan kişilerin ve malların tecrit edilmesini ve salgın hastalıkların denetim altına alınmasını sağlayan “karantina” yöntemi idi.⁴

XIV. yüzyıl başlarında, ilk olarak Venedik ve Ragusa daha sonra ise Marsilya ve diğer Hristiyan limanları kendilerini vebaya karşı korumak için önlemler almaya başlamışlardı.⁵ İtalyanca kırk anlamına gelen “quarantena”dan gelen karantina⁶, kelime olarak “yolcuların gözetim altında tutulma süresi” demektir. Bu usul, Osmanlı Devleti’nde uygulanmaya başladığı zaman karantinadan çok “usûl-i tehaffuz” kelimesi kullanılmıştır. Karantina yerine verilen lazaret veya lazaretto kelimelerine karşılık ise Osmanlı’da “tehaffuzhane” tabiri kullanılmıştır.⁷ Karantinada, hastalıklı bir bölgeden gelen ya da böyle bir yerden geldiği şüphesi olan yolcular, hayvanlar ve mallar sıkı kontrol altında tutulurdu. Genellikle kara sınırları ile limanlarda kurulan karantina istasyonlarında yolcular belli bir süre bekletilir ve kendilerinde hastalık görülmezse yollarına devam etmelerine izin verilir. Mikro-organizmaların keşfinden sonra ise yolcular, karantina sürelerinin dolmasını beklerken yıkanarak temizleniyordu. Bunun yanı sıra kıyafetleri, hayvanları, her türlü şahsî eşya ve ticarî malları, niteliğine göre yıkanıp tütsülenip basınçlı su buharından geçirilerek dezenfekte ediliyordu.⁸

Karantina gibi alınan tedbirlerin, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını tamamıyla engellemese de önemli ölçüde sınırladığının fark edilmesi, bu uygulamanın XIV. yüzyıldan itibaren Akdeniz ve Avrupa ülkelerinde kabulünü kolaylaştırdı. Ticari kaygılarla bazı tepkiler olmakla birlikte XVI. yüzyılın

³ Oya Dağlar Macar, *Balkan Savaşları’nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, Libra Kitap, İstanbul, 2010, s. 19-21.

⁴ A.g.e., s. 21.

⁵ Bernard Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*, W.W. Norton & Company, New York, 2001, s. 129.

⁶ Çiçek, kolera, veba, sarıhumma gibi bulaşıcı hastalıkların birinin görüldüğü bir taşıtta yolculuk etmiş ya da bu hastalıklardan birinin salgın olduğu bir ülkeden gelen yolcu ve eşyaların girmek istedikleri ülkenin halkıyla temas etmeden evvel tespit edilen bir yerde veya gemilerde geçirmekte oldukları tecrit süresiyle uygulanan sağlık önlemlerinin tamamına karantina denir. Bkz. Nuran Yıldırım, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s. 1322.

⁷ Gülden Sanyıldız, “Karantina”, *Türkiye Dîyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24 (2001), s. 463.

⁸ Macar, *Balkan Savaşlarında Salgın Hastalıklar*, s. 22.

sonlarından itibaren karantina yöntemlerine daha da ağırlık verilmeye başlandı.⁹ Böylece karantina, Batı ve Doğu arasında halk sağlığı ve hijyen standartlarındaki artan eşitsizlikle, Avrupa'yı salgın hastalıklardan korumak için gerekli görülen kalıcı bir kurum haline geldi. Karantina Avrupalı devletler tarafından ülkelerine dışarıdan gelen kişiler için din, uyruk, statü veya misyona atıfta bulunulmaksızın son derece titizlikle uygulandı.¹⁰ 1720 yılında Marsilya'daki veba, karantina uygulamalarının kabulünde etkili oldu. Liman kentlerinden başlayarak Fransa, Hollanda ve tüm Avrupa'ya yayılan veba, böyle bir düzenlemeyi tüm kıtada mecburi hale getirdi. Bu tedbirler sayesinde XVII. yüzyılın sonlarından itibaren veba Batı Avrupa'da ortadan kalkmış, 1718'de Kuzey ve Orta Avrupa'da görülmemeye başlanmıştır. Bu hastalığın Osmanlı topraklarını terk etmesi için ise yüzyılı aşkın bir süre daha beklenmesi gerekecekti.¹¹

Osmanlı'da salgın hastalıklar önceleri gazab-ı ilahi ve Allah'ın hikmeti gibi algılandığından salgın hastalıklarla mücadele etmek için herhangi bir çaba gösterilmezdi. Nitekim 1820 yılındaki veba salgınında yatsı ezanından sonra minarelerden Ahkâf Suresi okunmakla yetinilmiş ve sadece İstanbul'da sur kapıları dışında tabut sayacak görevliler yerleştirilmişti.¹²

Osmanlı Devleti'nde İlk Karantina Uygulamaları

Osmanlı Devleti'nde salgın hastalıklar politikasında koruyucu sağlık uygulamalarının başında tıbbiyenin açılması ve karantina teşkilâtının kuruluşu gelmektedir. Ordunun hekim ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak 1827'de ilk tıp okulu Tıphâne-i Âmire ve 1828'de de Cerrahhane-i Mamure açılmıştır. Asıl tıbbiye ise 1838'de bu ikisinin birleştirilmesiyle Sultan II. Mahmud tarafından kurulmuştur.¹³ Osmanlı Devleti'nde karantina uygulamasının hayata geçirilmesine sebep olan hastalık, 1831-1833 yılları arasında Hindistan'dan

⁹ A.g.e., s. 22.

¹⁰ Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*, s. 129.

¹¹ Macar, *Balkan Savaşlarında Salgın Hastalıklar*, s. 22.

¹² Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkçe Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s. 1320. Osmanlı Devleti'nde salgın hastalıklar genellikle savaş dönemlerinde ortaya çıkan imkânsızlıklar dolayısıyla daha kötü sonuçlara neden oluyordu. Böyle zamanlarda cephelerde ve cephe gerilerinde yaşanan salgın hastalıklar en büyük sorunlar arasında yer almaktaydı. Esat Aktaş, "Birinci Dünya Savaşı'nın Başlangıcından Rus İşgaline; Bayburt ve Çevresinde Salgın Hastalıklar", *Tarih Okulu Dergisi*, 10/XXXI (2017), s.175. Savaş dönemlerinde salgın hastalıklara karşı alınan tedbirlere ve bu salgınların savaşlar üzerindeki etkisi için ayrıca bkz. Selda Kılıç, "I. Balkan Savaşı Dönemi'nde Sağlık Hizmetleri Ve Koşulları (Kolera Salgını)", *IX. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 2005.

¹³ Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s. 80-81.

gelerek Yakın Doğu yoluyla Avrupa'ya yayılan korkunç kolera salgınıdır.¹⁴ İstanbul'da 1831 yılında kolera salgını vuku bulunca ilk olarak Galata Nazırı Sârim Bey'in İstanbul'daki dost ülkelerin sefaret tercümanlarıyla yaptığı görüşmede Karadeniz'den gelen gemilere İstinye Körfezi'nde, İslam ülkeleri ve Osmanlı gemileri için de Liman-ı Kebir'de karantina uygulaması yapılmasına karar verilir.¹⁵ Yine II. Mahmud'un emriyle halk ve ulema arasında karantinaya karşı beslenen olumsuz fikirleri yıkmak amacıyla kitaplar yazdırılmıştır.¹⁶ "Kolera Risalesi"¹⁷ adıyla bir risale de yazmış olan dönemin hekimbaşısı Mustafa Behçet Efendi'nin uyarıları da karantina uygulamasına geçilmesinde etkili olmuştur.¹⁸ Böylelikle Osmanlı Devleti'nde ilk karantina, XIX. yüzyılın ortalarına doğru uygulanmaya başlamıştır.

Karantina uygulamaların başlatıldığı 1831 senesinde kolera morbus hastalığından dolayı tahaffuziye tedbirleri alınması gerekmiş, bunun için de Bahr-i Siyah'dan (Karadeniz) gelecek İslam gemilerinin Büyük Liman'da ve ecnebi gemilerinin İstinye'de beş gün karantinada tutulmalarına karar verilmiştir. Gemilerle gelecek yolculara yatabilecekleri yerler ve gerekli olan karantina binaları için tahminen 50 bin kuruşa ihtiyaç vardır. Bu binaların inşası için Kâmilizâde Mustafa Nazif Efendi memur edilmiş ve inşaat masrafları için gerekli olan paranın hükümet tarafından sağlanacağı ifade edilmiştir.¹⁹

1831'de İstanbul'a gelen Amerikalı doktor De Kay, tam da bu yıllarda Osmanlı Devleti'ni meşgul eden kolera salgını hakkında eserinde birtakım bilgilere yer vermektedir. Avrupa'da çok korkulan bu hastalığa yakalananları, bazen buldukları evin kapı ve pencerelerini örerek ölmeye bıraktıkları halde, Türkiye'de böyle yapılmadığını, sirke gibi maddelerle hastaları tedavi etmeye çalışmalarını daha insanca bir çaba olarak takdir eder. Nitekim Doktor De Kay, Kanada'nın Quebec şehrinde kolera hakkında yapılan uluslararası hekimler kongresinde, koleraya yakalananların kurtarılabileceğini İstanbul'daki

¹⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY Yayınları, İstanbul, 2006, s. 188. Kolera

¹⁵ Yıldırım, *Koruyucu Sağlık Uygulamaları*, s. 1322.

¹⁶ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 188.

¹⁷ Bu risale 4 bin adet bastırılarak devlet büyüklerine, sivil ve askeri görevlilere ve mahalle muhtarlıklarına dağıtılmıştır. Bkz. Yıldırım, *Koruyucu Sağlık Uygulamaları*, s. 1326; Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler*, s. 81. İlerleyen dönemlerde sağlık alanındaki kurumsallaşma ve basın-yayın hayatındaki gelişmelere paralel olarak bu tür risalelerin yerini Sıhhiye Müdüriyeti bünyesinde yayımlanan sıhhiye mecmualarının aldığı söylenebilir. Zeynel Özlü, Kerim Tiryaki, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Sağlık Güvenliği Alanında Bir Uygulama: Kolera Talimatnamesi (1908)", *Tarihsel Süreçte, Anadolu'da Kolera*, Ed. Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Ahmet Çağır Büke, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020, s. 39. Sıhhiye mecmuaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynel Özlü, Kerim Tiryaki, "Osmanlıdan Cumhuriyete Tarih Araştırmalarında Sıhhiye Mecmualarının Önemi", *Tarih Yazımı Üzerine II*, Ed. İsmail Özçelik, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, s. 399-425.

¹⁸ Yıldırım, *Koruyucu Sağlık Uygulamaları*, s. 1326.

¹⁹ BOA. CSH. 14 / 651 (04 R 1247 / 12 Eylül 1831).

gözlemlerine dayanarak ileri sürmüştü ve bu gözlemler tıp alanında yeni görüşlerin doğmasına sebep olmuştur.²⁰

1838'de Karantina Meclisi oluşturulmasıyla da Osmanlı Devleti'nde karantina uygulaması kurumsallaştırılmıştır. Fakat konu hakkında yeterli bilgiye sahip kimselerin bulunmaması sebebiyle mecburen Batı ile bilhassa da Avusturya ile işbirliği yapılmış,²¹ yabancı devletlerin İstanbul'daki sefirlerinin tayin ettikleri temsilcilerin tam üye olarak Karantina Meclisi'ne katılmaları ile karma bir yapı haline gelen Meclis, ne yazık ki bir sıhhiye kapitülasyonuna dönüşmüştür.²² Öyle ki, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sıhhiye meclisinde iki Türk aza varken, yabancı aza sayısı on dörde kadar çıkmıştı. Bunun yanı sıra doktorların bulunması gereken mevkileri tüpla alâkası olmayan kişiler işgal etmekteydi.²³

1839 tarihli bir hatt-ı hümayuna göre de Bahr-i Sefid (Akdeniz) ve Bahr-i Siyah (Karadeniz) tarafından gelen yabancı gemilerine tahaffuz usulünün uygulanmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Anadolu tarafında kordon memurları ikame edildiği gibi Rumeli tarafına dahi Ahırkapı'dan Yedikule ve Çekmece derbendine ve ondan Rumeli Feneri'ne kadar kordonlar için gerekli olan çadırlar ve memurların ikame edilmesi istenmiştir.²⁴ Aynı tarihli diğer bir Hatt-ı Hümayun'da ise padişahın karantina usulünün tatbik edilmesi ve karantina teşkilâtının kurulması konusundaki isteği dile getirilmektedir. Memleketin harabetini isteyen sefaretlerle, zahmet ve masraftan kaçmak isteyen tüccarın bu duruma muhalefet edebileceği, fakat Allah'ın izniyle Devlet-i Aliyye'nin gerçek dostu olan sefaretlerin de yardımıyla bu muhalifleri bütün bütün def edeceği belirtilir.²⁵

Osmanlı Devleti'nde ilk olarak II. Mahmud zamanında 1830'larda başlayan karantina uygulaması, daha sonra etkisine binaen artarak devam etmiştir. Öncelikle İstanbul'da başlayan karantina uygulaması daha sonra taşra

²⁰ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 188.

²¹ Salgınlara karşı uluslararası işbirliği, koleranın XIX. yüzyılın karakteristik salgın hastalığı hâlini almasıyla başlamıştır. Zeynel Özlü, "19. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devletinde Veterinerlik Mesleği İle İlgili Bir Değerlendirme", *Belleten*, 76/ 275, (2012), s. 295. Osmanlı sınırları içerisinde sadece Cizre kazasında 1836, 1848, 1850, 1865-1866, 1890 yıllarında kolera salgının yaşanmış olması, Osmanlı topraklarının XIX. yüzyılda koleradan etkilenme boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Bilal Altan, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Cizre'de Kolera Salgını ve Yol Açtığı Tahribat", *Mukaddime*, 1 (2019), s. 40-41. Koleranın uluslararası alanda neden olduğu işbirliği çabaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynel Özlü, Mustafa Murat Çay, "19. Yüzyılda Dünyada Sağlık Güvenliğini Sağlamaya Yönelik Çalışmalar Ve Uluslararası Sağlık Güvenliği Açısından Lozan Antlaşması'nın Önemi" *Küresel Salgın ve Güvenlik: Tarihsel Süreç*, Ed. Yunus Emre Tansü, İksad Yayınevi, Ankara, 2020, s. 17-47.

²² Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler*, s. 83.

²³ Gülden Sarıyıldız, *Hıcaz Karantina Teşkilâtı (1865-1914)*, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s.10.

²⁴ BOA. HAT. 523 / 25526 (29 Z 1254 / 15 Mart 1839).

²⁵ BOA. HAT. 523 / 25527 (29 Z 1254 / 15 Mart 1839).

teşkilatlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.²⁶ Karantina uygulamasının Avrupa'ya nazaran oldukça geç dönemlerde başlamış olması Osmanlıların karantina uygulamalarından habersiz olmasından değil de gelenekçi yorumlardan kaynaklanmıştır. Aksine Avrupa'daki karantina uygulamaları Osmanlılar tarafından çok daha erken dönemlerde fark edilmiştir. Zira Osmanlı'nın Avrupa'ya gönderdiği elçilerin bir kısmı seyahatleri esnasında bu uygulamaya maruz kalmışlar ve döndüklerinde bunu yetkililerle paylaşmışlardır.

Osmanlı Elçilerinin Karantina Süreçleri

Osmanlı Devleti'nin yabancı bir devlete ilk olarak ne zaman elçi gönderdiği hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Joseph von Hammer ilk Osmanlı elçisinin Orhan Bey tarafından 1339'da Bağdat'a, Hasan Celayir'e gönderildiğini söylese de²⁷ kuruluş dönemine ait Osmanlı kaynaklarında elçi kelimesi ilk defa I. Murad döneminde kullanılmaktadır.²⁸ XV. yüzyıl ortalarından itibaren görülen geniş ve aktif siyasetle birlikte diğer devletlere gönderilen elçi sayısında, ilk dönemlere nazaran artış yaşanmıştır.²⁹ Osmanlı devlet geleneğinde herhangi bir grubun tekelinde olmayan elçilik vazifesi ile görevlendirilen kişiler, yapılacak olan işin gerekliliğine göre farklı meslek, unvan ve toplumsal statüleri sahiplerdi.³⁰ İlk dönemlerden itibaren elçi olarak gönderilen kişiler genel olarak seyfiye ve kalemiye erbabından seçilir, yerine ve ülkesine göre ilmiye sınıfı mensupları da sık sık elçi olarak görevlendirilirdi.³¹ Elçi olarak seçilen kişilerin, gidecekleri ülkenin diline vâkıf olmaları, aranılan bir özellikti. Bu nedenle batılı devletlere gönderilen elçiler, genelde yine batılı milletlerden olup ihtida ederek devlet hizmetine giren devşirmeler olurlardı.³² Ayrıca bu şekilde seçilen kişiler

²⁶ Zeynel Özlü, "Osmanlı Devleti'nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında)", *Belleten*, 2017, 81/291 (2017), s. 436. Bu doğrultuda 4 Mart 1840 tarihinde Anadolu'da Hüdevendigar, Konya, Aydın, Ankara ve Sivas, Rumeli'de Edirne, Silistre, Kosova, Vidin, Selanik eyaletlerinde karantina uygulanmaya başlamış, bu eyaletlere bağlı sancak merkezlerinde salgın hastalıkları haber verecek jurnal kâtipleri görevlendirilmiştir. Sabit Genç, "Amasya Sancağı'nda Karantina Teşkilatının Kurulması ve Ortaya Çıkan Salgınlar (1812-1918)", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2020), s. 79. Bu tarihlere taşra teşkilatında salgın hastalıklara karşı alınan önlemlere örnek olarak ayrıca bkz. Adem Çalışkan, Ahmet Eyicil, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Halep ve Civarında Salgın Hastalıklar", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/18 (2019), s. 1289-1319.

²⁷ Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Vecdi Bürün, Haz. Mümin Çevik, Osman Demirtepe), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1992, C. X, 66.

²⁸ Necdet Öztürk, *Çadırdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2012, s. 126.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Basımevi, 3. bs., Ankara 1988, s. 268.

³⁰ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Seferleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınları, 4. bs., Ankara, 2008, s. 23.

³¹ Mehmet İpşirli, "Elçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (1995), s. 9.

³² Unat, *Osmanlı Seferleri ve Sefaretnameleri*, s. 23. 3 nolu dipnot.; Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 17.

sadece ilgili dili değil, aynı zamanda batılıların diplomatik dilleriyle birlikte diplomatik uygulamalarını da bilen kişilerdi. Dolayısıyla seçilen kişiler, politika ve diplomasi alanlarında da bilgi sahibiydiler.³³ XVIII. yüzyıla birlikte başlayan değişime kadar elçi olarak en çok kapıcıbaşılar, çavuşlar, divan-ı hümayun tercümanları, müteferrikalar, sipahi ve silahhtarlar gibi saray teşkilatı mensupları görevlendirilirdi.³⁴

Osmanlı Devleti'nin elçi gönderdiği devletler, siyasi ilişkilerin durumuna göre şekillenmekteydi. Bu nedenle XV. ve XVI. yüzyıllarda en yoğun elçi gönderilen devletlerin başında Venedik gelmekteydi. Yukarıda da değinildiği gibi karantina uygulaması ilk olarak XIV. yüzyıl başlarında Venedik ve Ragusa daha sonra ise Marsilya ve diğer Hristiyan limanlarında uygulanmaya başlamıştı.³⁵ Bu bağlamda Osmanlı elçilerinin de ilk defa Venedik Cumhuriyeti tarafından karantinaya tabi tutuldukları anlaşılmaktadır. Venedik'teki kurallar gereği veba salgınının olduğu bölgelerden gelen herkesin Lido Adası'na, San Marco Rıhtımı'na ya da Giudecca Adası'na çıkmadan önce, hastalığın kente girme tehlikesini en aza indirmek için karantinaya alınmaları ve Lazzaretta adı verilen mekânda birkaç gün geçirmeleri gerekmekteydi. Karantina, hastalıklı bölgelerden gelenlerin kente girişinin yasaklandığı 1423 yılından itibaren düzenli olarak uygulanmıştır. Bu çerçevede soylu, tüccar, hacı, başiboş dolaşan, din görevlisi ya da yabancı, herkesin vebaya yakalanan hastaların bulunduğu Lazaretto Vecchio'da diğer insanlardan uzak bir süre geçirmeleri gerekiyordu. Sonraki yıllarda bu politika devam ettirilmiş ve Venedik'teki yöneticiler tarafından daha da iyileştirilmiştir. Bu doğrultuda 1468 yılında “Şüpheli ancak hastalık taşımayan” yani hastalığa dair herhangi bir belirti taşımayan ya da iyileşen kişiler için Lazaretto Nuovo kurulmuş; diğer karantina mekânı ise hasta olanlara tahsis edilmiştir. Hastalığın gemide ve ziyaret edilen yerlerde görülmediği durumlarda, yasalara göre karantina mekânında geçirilmesi gereken süre yaklaşık iki hafta iken hastalığın bulaşmış olma riskinin bulunduğu durumlarda ise burada kalınması gereken süre kırk gün gibi çok daha uzun bir süreydi.³⁶

Osmanlı elçileri de Venedik'te uygulanan karantinadan muaf tutulmuyor, kente görkemli bir şekilde girişlerini engellemek için XVI. yüzyılda genellikle Venedik toprakları içindeki Dalmaçya limanlarında karantinaya alınıyorlardı. Karantina için XVII. yüzyılda kentteki karantina binası tercih edilse de, Osmanlı elçilerinden 1609'da kente gelen Mustafa ile 1622'de gelen bir diğer Mustafa'nın

³³ Maria Pia Pedani, “Osmanlı Padişahının Adına” *Osmanlı'nın Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, Çev. Elis Yıldırım, TTK Basımevi, Ankara, 2011, s. 26.

³⁴ Mustafa Can, *Sultanın Kapısında: Kadret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler)*, Gazi Kitabevi Yay., Ankara, 2019, s. 356.

³⁵ Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*, s. 129

³⁶ Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 49.

İsplit’de, 1640’da gelen Mehmet Ağa’nın ise Zadar’da karantinaya alındığı bilinmektedir. Venedik’teki uygulamaya göre “sağlık tezkeresi” adı verilen bir belge, karantinada kalınmış olduğunu ispatlıyor ve söz konusu belgenin kente girişte gösterilmesi gerekiyordu. Bu belgenin eksik olması durumunda kişi kendisine öngörülen sayıda günü herkesten uzak bir yerde geçirmek zorundaydı. Karantina uygulaması Venedikliler açısından hastalığın bulaşma riskini azaltsa da, Osmanlı elçilerini kentte bulunma sürelerini belirgin bir biçimde arttırmaktaydı. XVII. yüzyılda Osmanlı elçilerinden çoğu Venedik’te bu şekilde zorunlu olarak iki hafta geçirmiştir. Karantina mekânının bulunduğu adada karantinaya alınan ilk Osmanlı elçisinin 1581 yılında Fransa’ya giden Ali Müteferrika olduğu düşünülmektedir.³⁷ Bu durumda Osmanlı Devleti’nden başka bir devlete elçi olarak gönderilen kişiler arasında karantinaya tabi tutulan ilk kişinin de Ali Müteferrika olduğunu söylemek mümkündür.

Karantina özellikle veba hastalığının yayılma ihtimaline karşı çok katı bir şekilde uygulamaktaydı. Zira veba, yüzyıllar boyu Avrupa’da çok sayıda ölüm vakasına sebebiyet vermişti.³⁸ Karantina taviz verilmeden herkes için uygulanmakla birlikte elçiler, büyük tüccarlar ve alçakgönüllü hacılara göre daha esnek uygulamalarla karşılaşmaktaydılar.³⁹ Venedikliler elçilerin herkesten uzak geçirmeleri gereken bu dönemin daha rahat olması için çabalamakta, Senato daha “rahat” bir karantina süresi geçirmeleri amacıyla kendilerine çeşitli ikramlarda bulunmaktaydı. 1624’te Mustafa Ağa Split’te 1640’da Mehmed Ağa Zara’da bu tür bir karantinaya tabi tutulmuştur. Elçiler için uygulanan karantina sıradan insanlara uygulanan karantinaya göre çok daha ılımlı olsa da Osmanlı elçileri, karantinaya maruz kalmaktan ve karantina mekânında kendilerine sergilenen tavırlardan hoşnut değillerdi. Örneğin 1602 yılında Venedik’e gönderilen Halil isimli elçi, İsplit’de gereğinden fazla kalmaktan şikâyetçiydi. Senato için karantina dönemi ve elçilerin karantinada sergilediği tavırlar bu kişilerin nitelikleri hakkında bilgi edinme imkânı da verdiğinden ayrıca önem taşımaktaydı. Mesela 1615 yılında kente gelen bir diğer elçi Süleyman hakkında karantinaya gösterdiği saygısız tutumdan ötürü “uyumsuz ve kötü niyetli” olduğu kanısına varılmıştı.⁴⁰

Osmanlı Devleti’nde devşirme kökenli görevlilerin elçilik faaliyetleri genel olarak XVII. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür. Bu dönemden itibaren devşirme sisteminin bozulması ve bürokrasideki değişim gibi nedenlerden ötürü daha üst rütbeli devlet görevlileri, elçi olarak gönderilmişlerdir. XVIII. yüzyıldan itibaren reisülküttap gibi çekirdekten yetişme ve ehliyet sahibi görevlilerin de elçi olarak

³⁷ Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 49-50.

³⁸ Hasan Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü İle Avrupa*, Gökkuşbu, İstanbul, 2007, s.56

³⁹ Bernard Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*, s. 129

⁴⁰ Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 49-50.

gönderildiği görülmektedir.⁴¹ 1683 Viyana Bozgunundan sonra Osmanlı dış siyasetinde diplomasinin etkisinin artmasıyla Avrupa'ya dair sınırlı kaynaklardan edinilen bilgilerin yetersiz kalması ve bu tarihlerden itibaren Avrupa'yı tanımaya yönelik ciddi teşebbüslerin başlaması da üst düzey elçiler gönderilmesinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere elçi gönderme sebepleri farklı olmakla birlikte Batı'nın üstünlüğünün kabul edildiği dönemlerden itibaren uluslararası gelişmelere birinci elden vâkıf olmak,⁴² bilimsel ve teknolojik gelişmeleri tetkik etmek, Batı'nın üstünlüğünü sağlayan olguları tespit etmek ve Osmanlı'ya getirmek⁴³ gibi hususlar yeni gayeler olarak ön plana çıkmıştır. Bu tarihlerden itibaren gönderilen elçiler Avrupa'yı gözlemleyip, ülkeye yeni ve farklı birtakım bilgilerle dönmüşlerdir. Hatta bunlardan bir kısmı yazdıkları sefaretnamelerle bu bilgilerin daha çok kesime ulaşmasında etkili olmuşlardır. Osmanlı elçileri tarafından hazırlanan ve bu elçilerin gittikleri ülkelerde gözlemleri sonucunda edindikleri bilgileri içeren sefaretnamelerin sayısında, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artış görülmektedir. Sefaretnamelerin sayısının ellinin üzerinde olduğu bilinmektedir.⁴⁴ Sefaretnamelerde genel olarak elçilerin yola çıkış hazırlıkları, yolculuk bilgileri, geçilen yerlerde yapılan törenler, sınırdaki elçi değişim töreni, görülen saygı ve ağırlandırmaların yanı sıra gidilen ülkelerin halkları ve bunların hayat tarzlarından bahsedilmektedir. Bu özelliklerinden dolayı sefaretnameler, o dönemlerde Batı'yı neredeyse hiç tanımayan Osmanlı Devleti ve toplumu açısından, Batı dünyası hakkında bilgi veren en doğru ve güvenilir bilgi kaynakları olmuştur.⁴⁵

Elçilerin sefaret güzergâhlarında Avrupa ile yüzleştikleri ilk mekânlardan biri, karantina tedbirlerinin uygulandığı nezarethanelerdi.⁴⁶ Sefaretnamelerin tamamında olmasa da bazılarında Osmanlı elçilerinin gittikleri ülkelerde tabi tutuldukları karantina uygulamaları hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Elçilerin sefaretnamelerinde karantina hakkında verdikleri bilgiler onların karantinaya bakışlarını ortaya koymasından da önem taşımaktadır. Osmanlı elçileri sıradan halka nazaran genel anlamda daha ılımlı bir karantina süreci geçirmelerine rağmen bu uygulamayı olağandışı ve rencide edici olarak

⁴¹ Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s. 24.

⁴² 1732 yılında Yirmi Sekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi Rusya ile İsveç arasında akd olunacağı haber alınan ittifakı mahallinde anlamak vazifesiyle İsveç'e gönderilmiştir. Bkz. Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s. 18-19.

⁴³ Gökhan Erdem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasije Geçiş Süreci*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 176.

⁴⁴ İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006, 143-145.

⁴⁵ Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, s. 60-61. Uzunçarşılı, sefaretnamelerde ilgili devletin siyasi durumuyla ilgili bilgiler verilmemesinin nedenini, gönderilen sefirlerin gittikleri yerlerin dilini bilmemesi olarak görmektedir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 274. 2 nolu dipnot; Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü İle Avrupa*, s. 17.

⁴⁶ Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü İle Avrupa*, s. 56

görmekteydiler.⁴⁷ Bu bağlamda 1720'de Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi, Avrupa'da uygulanan karantina hakkında bilgi veren ilk önemli sefaretnamedir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi ve heyeti, İstanbul'dan hareket ettikten kırk altı gün sonra ve oldukça zahmetli bir yolcuğun ardından 22 Kasım 1720'de Fransa'nın Akdeniz sahilindeki Toulon limanına ulaşmış ve Marsilya'da çıkan veba salgını sebebiyle, Montpellier yakınlarında bir adada kırk gün karantinaya alınmışlardır. Bu konuyu elçi, sefaretnamesinde şu şekilde kaleme alır:

Bunların vilâyetinde hastalık oldukça, âher vilayetten gelen kimesnelere bir niçe eyyâm karışmayub bigayr-ı mûmâsse mükâleme ve musâhabet iderler. Bizim vardığımız esnâda bâemrillah Marsilya'da azîm hastalık zuhûr idüb ma'âzallah seksen bin kadar nüfûs telef olmuş. Provence eyâletinde dahî zuhûr itmiş. Toulon şehri ise ol eyâletden olmağla kendülere sirâyetden ziyâde havfları olduğundan gelen kimesnelere yirmi otuz gün ve ba'zılara kırk gün mürûr itmedikçe takarrüb itmezler ve bu eyyâm-ı müfârakata nazarato ve karântina ta'bir iderler. Binâen 'alâ zâlik bunlar dahi kalyona çıkmayub bast-ı öZR-i ma'hûd itdiler. Akşama kârib kalyonumuza meyve ve şekerleme ve sebzevât makûlesi vâfir nezl ve ni'met getürdüler.⁴⁸

Daha sonra Paris'e nasıl gidecekleri konusunda görüşmelerde bulunan elçi, Provence'de hastalığın salgın halini aldığını, gidiş-geliş yolunun kapalı olduğunu, herkesin yerini yurdunu terk ettiği için yiyecek temin etmenin zor olduğunu, Paris'e giden ulakların da salgın bölgelerinden geçmemek için kenar vilayetlerden dolaşarak uzun yollar kat ettiğini öğrenir. Bu yüzden kendisine kara yoluyla değil deniz yoluyla gitmesi teklif ve tavsiye edilir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi de bu bilgiler ışığında bir durum değerlendirmesi yaparak heyetiyle birlikte deniz yoluyla gitmeyi daha güvenli bularak bu yolu tercih eder. Bu şekilde Cette Kalesi limanına geldiklerinde kendilerine bir sarayın hazırlandığını söyleyip elçi ve heyetini Maguelonne Adası'nda viran bir katedrale götürürler. Meğerse Fransızlar hastalıktan aşırı derecede korktuklarından karantina için tenha ve ziyaretçisi bulunmayan bu katedrali uygun görmüşlerdir. Heyet, başta ne olduğunu anlayamaz fakat artık geriye de dönemezler ve bir müddet sabretmekten başka çareleri kalmaz. Bu sıkıntı verici yerde 17 Aralık'tan 25 Ocak'a kadar karantina müddeti olan kırk gün tamamlanıncaya kadar kalırlar.

49

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin sefaretnamesinde verdiği bilgilerden karantina uygulamasını makul karşıladığı anlaşılrsa da karantina süresinin

⁴⁷ Bernard Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*, s. 129

⁴⁸ Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, *Sefâretnâme-i Fransa*, Matbaa-i EbuZZiya, İstanbul, 1306, s. 13.

⁴⁹ A.g.e., s. 16-22.

uzunluğundan ve bu süre boyunca kaldıkları yerden hoşnut değildir. Dahası Fransa İmparatoru'na elçi tayin edildiğinde sürgüne gönderileceğini tahmin etmediğini belirterek Fransız yetkililerden karantina süresinin kısaltılmasını da istemiştir. Ancak Fransızlar daha önce yaşadıkları büyük bir salgın Doğu'dan gelen bir gemiyle ithal edildiğinden ve karantinayı istisnasız herkese uyguladıkları için bu konuda taviz vermemiş, Mehmed Efendi ve maiyeti karantinanın uzunluğuna katlanmak zorunda kalmıştır⁵⁰. Elçi kaldıkları yerden memnun olmasa da karantina sürecinde tayinatlarının⁵¹ yani günlük ihtiyaçlarının karşılanması konusunda bir sıkıntı yaşamamışlardır.⁵²

Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'den 28 yıl sonra Avusturya'ya gönderilen Mustafa Hattî Efendi'nin de Avusturya tarafından uygulanan karantina hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Onun verdiği bilgilerden Avusturya'ya gönderilen elçilerin, Tuna Nehri'ni geçtikten sonra Avusturya sınırının başladığı yerleşim yerlerinden birisinde karantinaya alındığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda Avusturya'nın sınır bölgesinde yer alan Zemun Kasabası önemli bir karantina bölgesiydi. İstanbul'dan 23 Ocak 1748'de hareket edip 18 Mart 1748'de Avusturyalı devlet adamlarınca merasimle teslim alınarak Zemun'a geçen Mustafa Hattî Efendi de burada karantinaya alınmıştı. Mustafa Hattî Efendi'nin Zemun'daki karantina uygulamaları hakkında verdiği bilgiler şu şekildedir:

“Bu kadar müddetden berü keferi beynünde emr-i mütehattimül-icrâ olan Nazarete âdeti mukaddema Cânibî Ali Paşa merhûma oldığı gibi devletleri tarafından bu def'a hakkımızda ikrâm-ı tâm olmak zu'mı ile bi'l-külliyeye Nazarete resmi metruk olup, fakat Nazarethâne dedikleri mükellef ü müzeyyen bir saraylarına inzâl ile iktifâ ve kahve ve şeker ve şerbet makulesi rûsum-ı ri'ayetlerini icrâ ve bir gün mukaddem bizi Beç'e götürmek için peyderpey devletleri tarafından postaları gelüp, me'mûr olduklarını ifâde vü inhâ ederek bir sâ'at mikdârı ârâmdan sonra müheyyâ-sâz oldukları mihmân-hânelerine isâl eylemişlerdür. Hedâyâ-yı hümâyûn olan atların istirahatı için bir iki günden sonra Zemun'dan hareket olunmak üzere iken bi-emri'llâh-i ta'âlâ mizâc-ı hakirânemüzde bir mikdar inhirâf zuhûr edüp, nev'-i âfiyet tahsil ve bu bahâne ile mestûr cerâide-i tâkdir olan âb u dânemizi istifâ vü tekmîl için çend rûz Zemun'da marîzan ikamet ve bi-hamdi'llâhi ta'âlâ birkaç günden sonra

⁵⁰ Fatma Müge Göçek, *East Encounters West, France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, Oxford University Press, New York, 1987, s. 21

⁵¹ Tayinat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Can, *Sultanın Kapısında, Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler)*, s. 216-226.

⁵² Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, *Sefâretnâme-i Fransa*, s. 20.

bi'l-cümle şifâ-yâb olup, şehri Rebî'u'l-evvelin selhi olan cum'a günü savb-i maksûde azîmet olunmuşdur.”⁵³

Yukarıdaki ifadelerden Mustafa Hattî Efendi'den önce, 1739 yılında Avusturya'ya gönderilen Cânîbî Ali Paşa için de karantina uygulandığı anlaşılmaktadır.⁵⁴ Avusturyalı yetkililer Mustafa Hattî Efendi'ye yakın ilgi göstererek kuralları göstermelik biçimde uygulayıp bir an önce Viyana şehrine ulaştırmak için çaba sarf etmişlerdir. Bu nedenle sefaret heyeti nezarethane olarak tabir edilen karantina mahallinde kural gereği sadece bir gece kalmıştır. Bu durumun en temel sebebi ise Mustafa Hattî Efendi'nin iki ülke arasında dostluğu pekiştirmek için elçi tayin edilmesi yani o dönemde iki ülke arasındaki dostane ilişkilerdir. Mustafa Hattî Efendi'ye yapılan muamele, Osmanlı sefaret heyetlerinde salgın hastalık belirtisi yoksa devletlerarası ilişkilerin durumuna göre karantinanın olabildiğince esnek ve göstermelik olarak uygulanabildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Karantinayla karşı karşıya kalan bir diğer elçi de 1757-1758 ve 1763-1764 yılları arasında iki defa elçi olarak görevlendirilen Ahmed Resmî Efendi'dir. Bunlardan ilki 1757-1758 arası Viyana sefirliği,⁵⁵ ikincisi ise 1763-1764 yılları arasında bulunduğu Prusya sefirliğidir.⁵⁶ Bu iki görevinden sonra da birer sefaretname kaleme almış olmasına rağmen, her iki eserinde de kendisine ve maiyetine karantina uygulandığına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Viyana'ya giderken Sava Nehri'ne iki saatlik mesafede olan Zemun Kasabası'na geldiklerinde burada hazırlanmış olan bir konakta yedi gün ikamet ve “*itmâm-ı levâzım-ı misâferet olunduktan sonra*” yola devam ettiklerini bildirmektedir.⁵⁷ Ahmed Resmî Efendi bu bekleminin karantina olup olmadığına dair herhangi bir bilgi vermesede, 1748'de Mustafa Hattî Efendi'nin karantina için bekletildiği yer olan Zemun'da yedi gün ikamete tabi tutulması ve başka hiçbir yerde bu şekilde bekletilmeden Viyana'ya kadar götürülmeleri bu bekletilmenin bir tür karantina olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Ahmed Resmî Efendi'nin Avrupa dönüşünde karantina usulünün faydalarını anlattığı, fakat devrin ileri gelenlerinden biri tarafından eleştirildiği de ifade edilmektedir.⁵⁸

⁵³ Ali İbrahim Savaş, *Mustafa Hattî Efendi Viyana Sefaretnamesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 20-21.

⁵⁴ Canîbî Ali Paşa Sefaretnamesinin herhangi bir nüshasına rastlanmadığı için bu konu da ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olmamıştır.

⁵⁵ Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s. 102-105; Ayrıca bkz. Bedriye Atsız, *Ahmet Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnameleri*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980; Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

⁵⁶ Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s. 112-116.

⁵⁷ Ahmed Resmî Efendi, *Viyana Sefaretnamesi*, Matbaa-i Ebuuzziya, İstanbul, 1303, s. 7.

⁵⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY Yayınları, İstanbul, 2006, s. 188; Arif Korkmaz, “*Mehmed Said Paşa Sefaretnamesi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 32 (2011), s. 201-236.

Ahmed Resmî Efendi'nin karantinaya tabi tutulmuş olmadığı varsayılsa bile buralarda kaldığı süre boyunca karantina uygulamasına şahit olduğu veya bu konuda bilgi edinip İstanbul'a döndüğünde bunu yetkililerle şifahi olarak paylaştığı düşünülebilir. Muhtemeldir ki, Ahmed Resmî Efendi, sefaretnamesinde yer vermemiş olsa da uygulamayı savunan konuşmalar yapmış ve bu da dönemin diplomatları tarafından tepkiyle karşılanmıştır.⁵⁹

1757 tarihinde Rusya'ya elçi olarak gönderilen Şehdî Osman Efendi'nin sefaretnamesinde de, elçilik heyetinin Rusya sınırına girdikten sonra karantinaya tabi tutulduğu görülmektedir. Elçi ve maiyeti Rusya sınırından girince Kalanter olarak bilinen yerde karantinaya alınmışlardır. Bununla birlikte Osmanlı yönetimi tarafından İstanbul'daki Rus elçisine, elçilik heyeti henüz yola çıkmadan önce heyetin karantina mahallinde uzunca müddet bekletilmesinin *şân-ı Devlet-i Âliyyeye aykırı* olacağı bildirilmiş; İstanbul'da veya Osmanlı topraklarında veba hastalığının bulunmadığı dile getirilerek karantina süresinin uzamaması istenmiştir. Buna karşın Rus görevliler, karantinanın Rus devletinin bir kaidesi olduğunu belirtmiş, elçilik heyetini Kiev'e kadar ulaştırmakla görevli olan Benderlileri de zahire yetersizliği gerekçesiyle araba ve beygirleriyle beraber geri göndermişlerdir. Rus yetkililer, hareket edilebilmesi için Kiev Generali tarafından gönderilecek yolculuk malzemelerinin beklenmesi gerektiğini, bunun da üç dört günü bulacağını ifade etmişlerdir. Şehdî Osman Efendi bu durumu karantina mahallinde uzunca bir müddet tutulmak istemelerine yormuş ve *nezâret rezâleti* olarak tanımladığı bu durumdan kibarca kurtulabilme çareleri aramaya başlamıştır. Karantina mahallinin dışında bir yere geçilebilmesi durumunda yolcuğun devam edeceğini düşünen elçi, karantina mahalline 45 dakika uzaklıkta ve Kiev istikametinde olan Vasilkof Kalesi'ni gözüne kestirmiştir. Karantinanın yedinci günü yakın çevreyi görme bahanesiyle atına binerek maiyetinden yedi kişi ile Vasilkof tarafına yola çıkmıştır. Elçinin Kiev istikametine yöneldiğini görünce oraya gitme niyetinde olduğunu zanneden Rus görevliler, aynı gün Kiev'e ulaşılmasının mümkün olmadığını, şimdilik Vasilkof'a geçilirse gece değilse de sabah Kiev için yola çıkacaklarını ifade etmişlerdir. Şehdî Osman Efendi'nin daha önceden tasarladığı plana uygun olan bu teklif, elçi tarafından maiyet ve levazımının Vasilkof'a taşınıp ertesi gün Kiev'e hareket edilmesi şartıyla kabul edilmiştir. Geceyi Vasilkof Kalesi'nde geçiren elçilik heyeti ertesi sabah Kiev'e hareket etmiş, böylece elçinin kurnazlığı ile karantina süresinin daha da uzaması engellenmiştir.⁶⁰

⁵⁹ Zira aynı dönemde 19. yüzyılın başlarında İslam dünyasında da karantina meselesi ulema arasında tartışılan hususlardan biri olmuştu. Bazı ulema bu uygulamayı caiz bulurken, bazıları Allah'ın kaza ve kaderinden kaçmaya kalkışmak olarak nitelediğinden dine aykırı buluyordu. Bkz. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 188.

⁶⁰ Şehdî Osman Efendi, *Rusya Sefaretnamesi 1757-1758*, Haz. Türkân Polatçı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 22-23.

1775 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması'nın onaylı nüshasını teslim etmek üzere Rusya'ya gönderilen Abdülkerim Paşa da, Rusya'da karantinaya tabi tutulan bir diğer Osmanlı elçisidir. Onun verdiği bilgilere göre Rusya'da karantina için tutuldukları mekân, etrafı açık geniş bir alanda yer alan avlulu on beş-yirmi daireden oluşmaktaydı. Bunların her birinin de sekizer onar odası bulunmaktaydı. Duvar, çatı ve döşemeleri çamdan mamul ahşap olup her odada çiniye benzer tuğladan birer sobası bulunuyordu. İtibar sahibi misafirler için tahsis edilen birkaç odası ise kumaşa benzer kâğıtlarla tezyin edilmişti. Karantina mahallinin korunması ve karantinanın tam anlamıyla uygulanabilmesi için etrafına karakollar kurulmuş ve bu amaçla bir miktar asker tayin edilmişti. Elçilik heyeti için tayin edilen general rütbesindeki mihmandar, Abdülkerim Paşa'ya karantina gereği burada yeteri kadar beklemeleri gerektiğini ama kendisinin Devlet-i Âliyye'nin elçisi olmasından ötürü bunu uygun görmediğini belirtmiştir. Bundan sonra ise sadece elçilik heyetindeki eşya ve zahirelerin bir iki günde tütsülenerek dezenfekte edilmesinin kâfi olacağı ve ondan sonra hareket edilebileceğini dile getirmiştir. Abdülkerim Paşa ise şimdiye kadar Devlet-i Âliyye'nin gerek Rusya gerekse diğer devletlere gönderilen ortaelçilerin karantinada tutulmaları ya da eşyalarının dezenfekte edilmesi gibi bir durumun vaki olmadığını söylemiş, bu bilgiyi bizzat elçilik hizmetinde bulunanlardan ve onların takrirlerinden edindiğini dile getirerek devleti adına böyle bir teklifi kabul etmeyeceğini beyan etmiştir. Elçi ve maiyetinin karantina mahallinde kalması fazla uzun sürmemiş ve burada beş gün kaldıktan sonra Kiev şehrine hareket emişlerdir.⁶¹

1790'da Prusya'ya elçi olarak gönderilen Ahmed Azmî Efendi ve maiyeti de, Avusturya sınırında karantinaya tabi tutulmuşlardır. Burada Ahmed Azmî Efendi'ye "Nemçe memleketinden mürûrunuz ruhsâtını mutazâmmın Âsîtâne-i Saadet'den bir senediniz var mıdır?" şeklinde mürûr tezkeresi yani geçiş belgeleri olup olmadıkları sorulmuştur. Bundan sonra beş on gün *lazarat* beklemeleri gerektiği ifade edilerek sekiz gün "*muhalata-i nâsdan inkıta' ile*" konaklarında "*meks ve ikamet*" etmelerine karar verilmiştir. Beşinci günde İstanbul'da hastalık olmadığına dair haber gelince daha fazla beklemelerine gerek kalmadığı söylenerek karantina sona erdirilmiştir. Azmi Efendi'nin ifadelerine göre bu olay üzerine Avusturyalı yetkililer, "*Sîze göre kurantine beklemek iktizâ ümez idi; lâkin şimdi sîze kurantine üdirmedüğümüz hâlde beyne'l-abâli kâyl ü kâli mücib olur*" diyerek karantina uygulamak zorunda kaldıklarından ötürü elçiden özür dilemişlerdir.⁶²

1787 yılında İspanya'ya elçi olarak gönderilen Vâsîf Efendi de İspanya'nın Katalonya Eyaleti'nin yönetim merkezi olan Barcelona sahiline gelince

⁶¹ Mehmed Emin Nahifi Efendi, *Abdülkerim Paşa Sefaretnamesi*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1313, s. 29-32,36.

⁶² *Ahmed Azmî Efendi Sefaretnamesi*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1303, s. 10-12.

karantinayla karşılaşmıştır. Vâsîf Efendi ve maiyeti, Barcelona'daki yetkililerin gelişlerinden haberdar olmamaları nedeniyle ayrıca karantina mekânının hazırlanması için bir gün de limanda bekletilmişlerdir.⁶³ Vâsîf Efendi, liman açıklarında neden bekletildiğini sorunca İspanyol yetkililer şu cevabı vermişlerdi:

“Nezârete umuru, memleketimizde a‘zam umurdan olup bâ-husûs cezîrelerimizden Minarko nâm cezirede birkaç mâh mukaddem hastalık zuhûr eylediğini Françelü istimâ‘ idüp miyânemizde hatt-ı fâsıl olan Bernâyü nâm cebelin turûk ve mesâlikine onbeş bin âdem ta‘yin ve İspanya canibinden gelenlerin mürurlarına mâni‘ olmalarını tavsiye telkin idüp, bu keyfiyyet kralımızın mesmû‘ı oldukda mecmu‘ sevâhile âdemler gönderüp İstanbul ve Mısır ve Ifrikiyye taraflarından gelenleri nezâretsiz İspanya memleketine ayak basturmamak üzere tenbîh ve ale‘l-husûs sizin memleketimize çıkacağınız devletimiz tarafından bize ihbâr olunmayup kadr ü şânınıza lâıyk ikrâm ve tevkirin derecesi dahi mechulümüz olduğundan cümlemize hayret târi olmuşdur. Ancak bugün be-her-hâl esbâb-ı râhatınızı istihsâl ile nezaret mahâll ta‘yin olunur”⁶⁴

Vâsîf Efendi karantina uygulamasından haberdar olduğu için yola çıkmadan önce hasta olmadığına dair İstanbul'daki Fransız elçisinden evrak almıştır. Hatta İspanya'ya dışarıdan gelenlerin Minorca Adası'nda karantinaya tabi tutulduklarını da öğrendiğinden İspanya sahiline çok uzak olan bu adanın karantina için uygun olmadığı kanaatindedir. Bu nedenle bu kararı hiç hoş karşılamamış ve böyle bir olayın başlarına gelebileceğini önceden kestirdiği için İstanbul'daki İspanya elçisinden Barcelona'da karantinaya alınmak üzere resmi belge de aldıklarını belirterek bu hususta görevlilerle münakaşa etmiştir. Yetkililerin tutumu karşısında oldukça üzülen Vâsîf Efendi yetkilileri gereken kolaylık gösterilmedikleri takdirde İstanbul'a geri dönmekle tehdit etmiştir. Bu tehdit etkili olmuş ve Vâsîf Efendi ile maiyetinin Barcelona'da karantinaya alınmasına müsaade edilmiştir. Fakat yeni karantina mekânı hemen hazırlanamadığı için sefaret heyeti üç gün çadırlarda kalmıştır. Toplam yirmi yedi gün karantinada kaldıktan ve bu süre sonunda muayene edildikten sonra şehre girmeleri mümkün olmuştur.⁶⁵ Şunu da ifade etmek gerekir ki Vâsîf Efendi'nin karantina nedeniyle yaşanan tartışmada ortaya koyduğu tutum, Osmanlıların Avrupa'ya bakışının geleneksel tezahürünü içermektedir. Bir Osmanlı devlet adamı olarak Vâsîf Efendi de Osmanlı padişahını, “*yeryüzünde mevcûd olan padişahların a‘zam ve ekremi*” olarak görmekte ve kendisinin İspanya'ya gönderilişini ise “*lâtfen ve inâyeten*” şeklinde nitilemektedir. Ayrıca İspanyol yetkilileri karantina hususundaki isteği kabul edilmediği takdirde “*şân-ı Devlet-i*

⁶³ Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü İle Avrupa*, s. 58; Melek Öksüz, *Türk İspanyol İlişkileri Çerçevesinde Ahmed Vasîf Efendi'nin İspanya Elçiliği (1787-1788)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 1998, s. 46-48.

⁶⁴ Ahmed Vâsîf Efendi, *İspanya Sefâretnamesi*, s. 3a.

⁶⁵ A.g.e., 4a-4b.

Ebedkararı vikâye zımnında Asitâne-i Saâdet'e avdet olunacağı mubakkakdır" ifadeleriyle uyarma ihtiyacı hissetmesi de bu bakış açısının bir diğer göstergesidir.⁶⁶

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'den neredeyse seksen yıl sonra 1797-1802 seneleri arasında Paris'te elçi olarak bulunan Moralı Seyyid Ali Efendi de Fransa tarafından karantina uygulanan bir diğer Osmanlı elçisidir. Seyyid Ali Efendi ve maiyeti İstanbul'dan yola çıkışlarının elli ikinci günü olan H. 18 Zilkade 1211 /M. 15 Mayıs 1797 Pazartesi günü ayak bastıkları Marsilya'da, otuz altı gün karantinada kalmıştır. Ali Efendi bu konuda Fransızların kimseye ayrıcalık tanımadıklarını vurgulayarak karantinaya tâbi tutulmasının kasıtlı bir davranış olmadığını özellikle belirtme ihtiyacı duyarak bunu şu şekilde dile getirmiştir:

"... Tâife-i efrence hastalıktan ihtirâz ve memalik-i İslâmiyye'den gelen âdemleri kırk ba'zan elli gün nezâretde tevkif ile tahsil-i itminân itmek âdet-i müstemirreleri olmağla yetmiş sene mukaddem zu'm-ı efrencü üzere bir nefer soltâtın serîka eylediği bir parça kumaş sirâyeti ile Marsilya'da yetmiş bin nüfus telef olduktan sonra nezâret maddesinde milletçe kavî ve tağyirden berî şerâit ile bir kâ'ide vaz' ve tertîb şehri mezkûrun vücûndan otuz altı nefer kimesneler münâvebe tarikiyle icrâ ve infâzına kemâl-i mertebe dikkat iderler, benâ berrîn bu bâbda hazıra ri'âyet ve ber- taraf olduğundan bir dakika evvel nezârete nakl olunmak fâideden hâlî olmamağla sûret-i ikrâmdan bir gûna habs ve sıklet ise dahi nâçâr ihtiyâr olup kendi umûrumuza sarf eylemek üzere Boğazhisarı'ndan aldığımız iki denk penbenden ve sefinemize gelen Cezâyirliüden ihtirâz mukaddemesiyle yigirmi sekiz gün ikamet üzerine bunun için dahî sekiz gün zamm ve ilâve ve otuz altı gün ikâmete karar virmeleriyle çâr-ı nâçâr çâker-i keminelere kayığa süvâr ve nezârete teveccüh ve azimet..."⁶⁷

Elçi kendilerine uygulanan kasıtlı bir davranış olmadığını dile getirirse de karantina uygulamasını çaresiz bir şekilde kabullenmiş olduğunu belirten ifadeleri bu uygulamaya maruz kalmasının canını bir hayli sıktığını göstermektedir. Herbette, Seyyid Ali Efendi'nin kendisine uygulanan karantina işlemini kabullenemediğini ve yetkililere çok sert ve ağır eleştirilerde bulunduğunu kaydetmektedir. Elçi, kendisini ziyarete gelen Marsilya bölgesi komutanı General Willot'yu kabulünde durumu en sert ifadelerle protesto etmiştir.⁶⁸ Elçi ve heyetinin ikameti Marsilya'da, Fransızların büyüklüğüyle

⁶⁶ A.g.e., 3b.

⁶⁷ *Moralı Es-Seyyid Ali Efendi Sefaretnamesi*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1329, s. 8.

⁶⁸ Maurice Herbette, *Fransa'da İlk Daimi Türk Elçisi Moralı Esseyit Ali Efendi 1797-1802*, Çev. Erol Üyepazarcı, Ötügen, İstanbul, 2019 s. 14 vd.

iftihar ettikleri meşhur karantina binasında gerçekleşmiştir. Seyyid Ali Efendi nezaret olarak andığı bu yapı hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre karantina mekânı tersane gözleri gibi birbirine paralel birçok daireden teşekkül etmiştir. Dört tarafı iki kat kâgir duvar ile çevrili, içerisinde çeşitli avlular, beş altı yerde şadırvan ve havuzlu çeşmeleri bulunan adeta kale gibi oldukça büyük bir yapıdır. Fransızlar bir ara Osmanlı Devleti'nden satın alınan otuz bin denk⁶⁹ penbenin⁷⁰ tamamının buraya yerleştirildiğini söyleyerek mekânın büyüklüğü ile övünmektedirler. Seyyid Ali Efendi karantina mahalline içerisinde çalışan hamal ve hademelerden başka şehirden birilerinin gelmesinin dahi düşünülemediğini de belirtir. Hatta eski Avusturya kralı Yozef, Marsilya'ya geldiğinde burayı görmek istemesine rağmen isteği reddedilmiştir. Karantina mekânının ferah bir dairesi Osmanlı işi döşenerek Seyyid Ali Efendi burada karantinaya tabi tutulmuştur.⁷¹ Elçi, karantina günlerini karantina mahallinden rahatlıkla seyredilebilen kayak ve gemilerle şehrin ev ve bahçelerini temaşa ederek geçirmiştir. Karantina günlerinde şehrin yöneticileri de kendisini ziyarete gelmiştir. Yöneticiler sırf elçiye yakınlık göstermek için kaidelerine aykırı olarak karantina mahalline gelmiş olsalar da Fransız görevlilerin hastalıktan korkan tavırları Seyyid Ali Efendi'nin dikkatinden kaçmamış ve Fransız yöneticilerin bu tavrından da rahatsız olmuştur.⁷²

Karantina uygulaması hakkında kısmen de olsa bahseden bir diğer elçi ise Gâlib Efendi'dir. Fransızların Mısır'dan çıkarılmalarının akabinde yapılacak müzakereler için murahhas olarak görevlendirilen Gâlib Efendi, H. 5 Zilkade 1216 / M. 9 Mart 1802 tarihinde İstanbul'dan yola çıkmıştır. Gâlib Efendi karadan gerçekleştirdiği bu yolculuğu esnasında Avusturya sınırından geçmek için karantinada kalmak ve pasaport göstermek gerektiğini belirtmektedir. Elçinin verdiği bilgilere göre karantina süresi hastalık ihtimali olduğu durumlarda kırk gün, hastalık ihtimalinin olmadığı zamanlarda ise en az üç gün olmak üzere beş-on gün arasında değişmektedir. Gâlib Efendi ve elçilik heyeti, biri Bükreş'ten diğeri de Sibin'den alınan iki tavsiye mektubu sayesinde bekletilmeden sınırdan içeri alınmıştır. Bölgenin askerî yetkilisi Gâlib Efendi ve beraberindekilerin gümrük geçiş işlemlerini nezaket kuralları dâhilinde tamamlamış ve pasaportları imzalanan sefaret heyeti yoluna devam etmiştir.⁷³ Galib Efendi'nin karantina hakkında olumlu veya olumsuz görüş beyan

⁶⁹ Hayvana yüklenen yükün yarısı, bir tarafına konulan miktarı, yükün bir dengi. Sık bağlanıp dört köşe bir hacim teşkil eden tüccar eşyası, balya. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317, s. 621.

⁷⁰ Pamuk. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 358.

⁷¹ *Moralî Es-Seyyid Ali Efendi Sefâretnâmesi*, s. 8-9.

⁷² A.g.e., s.11.

⁷³ Belkıs Altunış Gürsoy, "Âmedî Galib Efendi Sefâretnâmesi", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9/27 (1997), s. 912, 914, 932-933; Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü İle Avrupa*, s. 60.

etmemesi Osmanlı sefirlerinin Avrupalı devletlerce uygulanan karantinayı benimsemeye başladıklarının göstergesi olarak yorumlanabilir.

1806 senesinde III. Selim tarafından Napoleon Bonapart ile bir ittifak imzalamak amacıyla Fransa'ya gönderilen Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi de karantina hakkında bilgi vermektedir. Vahid Efendi, Avrupa ülkelerine dışarıdan gelen her kim olursa olsun sınır başında ve liman ağzında otuz-kırk gün bekletilip sağlığının yerinde olup olmadığı görevli memurlar tarafından araştırılmadıkça bu kişilerin sınırı geçmelerinin ya da yanlarına gidip alışveriş etmenin yasak olduğunu söyler. Vahid Efendi karantina hususunu ve karşılaşmaları muameleyi şu şekilde dile getirmektedir:

“Frenjistân'a gitmek üzere hâricden vürüd iden â'lâ u ednâ ve bâ y u gedâ her kim olur ise olsun sınır başında ve limân ağzında otuz kırk gün tevkif ve arâm idüb sahihü'l-mizâc olduğunu nezârete memûrlar tahkik itmedikçe ilerü mürûruna da ruhsât virmek ve yanlarına gelüb alışveriş itmek âdet-i Efrenciyeden değil iken Fransa İmparatoru tarâfına âmed şûd ideceklerin zâhir hâllerinde hastalık mahsûs oldukça yigirmi dört sa'atden ziyâde te'hîr olunmaları bâbında Avusturya İmparatoru tarâfından Nemçelü'nin sınır başları zâbitânına hitâben evvel esnâda bir tenbihnâme gelmiş olmağın mücebince yigirmi dört sa'at mürûrunda nezâret (yani Lazarat) hekimleri yanımıza gelüb hademe ve havâşimizin nabızlarını yokladıktan sonra hareketimize ruhsât virdiklerine binâen mahâll-i mezbûrdan Nemçe menzilleriyle dört günde Mehadiye ve Tiregora karyelerini ve Şiş ve Lağos kasabalarını görüb geçerek Timişvar'a varıcak ânda hasbe'z-zarûr etbâ'ımız hinto mübâyâası ve levâzım-ı sâire tânzimiçün iki gün ikâmete mecbûr olduk.”⁷⁴

Fransa'ya kara yoluyla giden Vahid Efendi ve maiyeti, Gâlib Efendi örneğinde olduğu gibi Avusturya'da uzun süreli bir karantina uygulamasına tabi tutulmamakla birlikte belli kurallar dâhilinde kontrolden geçirildikten sonra sınırdan girebilmişlerdir. Bunda, Fransa'nın Avusturya'dan talebi doğrultusunda Fransa'ya gelip gidenlerden hastalık belirtisi görülmeyenlerin Avusturya sınırında yirmi dört saatten fazla bekletilmemesi hususu etkili olmuş ve elçilik heyeti, Avusturya'ya girişinden bir gün sonra karantinadan çıkarak yoluna devam etmiştir.

1837 senesinde bazı hediye ve evraklar ile Fransa'ya gönderilen Miralay Tevfik Bey de karantina uygulamasıyla karşılaşmıştır. Karantina süresinin seksen gün gibi oldukça uzun bir süre olması sebebiyle bu sürenin elli veya altmış güne indirilmesi için birtakım yazışmalar yapılmıştır. Hariciye Nazırından gelen tahriratta, Miralay Tevfik Bey'in karantinaya dâhil olmasının üzerinden yirmi

⁷⁴ Seyyid Vahid Efendi, *Fransa Sefaretnamesi*, Matbaa-i Ebuuzziya, 1304, s. 11-12.

sekiz gün geçtiği için, arta kalan yirmi veya otuz küsur günün sonunda karantinasının son bulmasını talep ettiği görülmektedir.⁷⁵

Domenico Sestini⁷⁶ adlı seyyahın XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı topraklarına seyahatine dair izlenimlerinde Türklerin salgın hastalıklar konusunda (o dönem için bu vebadır), kadere inandıkları için yabancılara kıyasla daha az korktukları tespiti dikkat çekicidir.⁷⁷ Osmanlı'daki salgınlara bir yabancı gözüyle bakan Domenico Sestini, salgının yayılmasının nedenini, alınan sağlık önlemlerinin yetersiz oluşunda görmektedir. O zamanlarda İstanbul'a bir yıl içerisinde yüzlerce ticaret gemisi gelmekte, bunlar arasında veba mikrobu bulaşmış olanlar, hiçbir engelle karşılaşmadan karaya çıkabilmekte ve bu da mikrobu yayılmasında önemli bir rol oynamaktaydı. Oysa Hristiyan ülkelerde bunlar kordon altına alınıyor ve hiç kimse sağlıklı olduğunu belgelemeden gemiden inemiyordu. Hastalığın bulaştığı yerlerden gelen gemiler karantinaya alınıyor ve sağlık görevlileri tarafından hastalığın bulaşmasına karşı gereken her türlü önlem alınıyordu.⁷⁸ Sestini, 1780'de Macaristan yolculuğu sırasında, burada uygulanan sağlık kurallarını incelemiş ve Viyana Sarayı'nın daha 1738'de özel bir sağlık komitesi kurduğunu, 1752'de her ilde uzman doktor bulunması için karar çıkarıldığını görmüştür. Yine burada salgın olan yerlerden gelen yolcuların daha sınırı geçtikleri anda karantinaya alındıklarını ve ancak doktor muayenesinin ardından sağlıklı olduklarını gösteren belgeyi alınca yollarına devam edebildiklerini aktarmıştır.⁷⁹ Sestini'nin bu hususta aktardıkları Osmanlı sefirlerinin karşılaştıkları karantina uygulamaları hakkında verdikleri bilgilerle de uyumaktadır. Avrupalı devletlere gönderilen Osmanlı elçi ve sefirleri bu şekilde karantinaya tabi tutulurken yabancı elçiler ise Osmanlı Devleti'nde karantina uygulamalarının başladığı XIX. yüzyıl öncesinde böyle bir uygulamaya tabi tutulmamışlardır. Osmanlı topraklarına gelen elçilerin karantina benzeri bir uygulamaya tabi tutulmadan, sadece gerekli izinler verilerek İstanbul'a girişleri sağlanmaktaydı. Bu dönemde yabancı elçiler için karantina benzeri belki de tek uygulama, 1718 Pasarofça Antlaşması'nda aracı olmak için İstanbul'dan yola

⁷⁵ BOA. HAT. 830/37512 F (05 Ca 1253 / 07 Ağustos 1837).

⁷⁶ 1750-1832 yılları arasında yaşamış, Floransa'da doğmuş büyümüş olan Sestini, 24 yaşına geldiğinde doğduğu bu şehirden ayrılıp seyahatlerine başlamış ve 1778'de veba salgını haberlerine rağmen İstanbul'a gelmiştir. Bkz. Maria Petö, "Floransalı Bilgin ve Gezgin Domenico Sestini'nin Eserlerinde Tıp Tarihine Ait Veriler", 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, C. II, TTK Yay., Ankara, 2005, s. 1021.

⁷⁷ A.g.m., s. 1022.

⁷⁸ A.g.m., s. 1022. Sestini'nin kendisi de 1780 yılında Macaristan'a geldiğinde Eflak'ta Macar sınırını geçince "Vöröstorony" geçidinde arkadaşlarıyla birlikte karantinaya alınmıştır. Sağlık yönetmeliği gereğince üç hafta karantinada kalmaları gerekirken burada yanındakilerin diplomat statüleri sebebiyle dört gün kaldıktan sonra serbest bırakılmışlar; fakat öncesinde tepeden trnağa doktor muayenesinden geçirilip, elbiseleri, bagajları tütsü ile dezenfekte edilmiş, paraları sirkeli sularda yıkanmıştır. Bkz. Gös. yer.

⁷⁹ A.g.m., s. 1022.

çıkan İngiliz elçisi örneğinde görülmektedir. Yol güzergâhında salgın hastalık bulunduğundan elçi ve maiyetindeki on beş kişi “*mutâd-ı milel-i Nasâra üzre*” Osmanlı ordusunun bulunduğu Filibe’de bir gün bekletilmiştir.⁸⁰ Lakin bu örnekte de İngiliz elçisi ülke dışından değil de İstanbul’dan yola çıkmış ve bekleme süresi sadece bir günle sınırlı kalmıştır. Elçinin hastalık korkusu nedeniyle Filibe’de bekletilmesi için “*mutâd-ı milel-i Nasâra üzre*” ifadesinin kullanılması ise Osmanlıların o dönemlerde karantinaya bakış açısını da ortaya koyan bir ipucu içermektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere karantina, Osmanlı Devleti’nde ilk olarak 1831 tarihinde uygulanmış ve 1838’de kurumsallaşmıştır. Aynı yılın ilkbaharında Paris Sefareti başkâtipliğine atanan Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risalesi isimli eserinde Malta’da tabi tutuldukları yirmi bir günlük karantina uygulamasından bahsederken “*Bu karantina işi, Allah’a hamdolsun ki, padişahımız sayesinde bugün Dersaadet’de dahi uygulanan durumlardandır*”⁸¹ demektedir. Osmanlı Devleti’nde karantina uygulamalarının yeni başladığı dönemlerdeki bu örnek, Osmanlıların karantinaya karşı zihniyet değişimini ortaya koymasından dolayı oldukça önemlidir.

Sonuç

Salgın hastalıklardan korunma yöntemi olarak karantina, Avrupa’da XIV. yüzyılda uygulanmaya başlamış olmakla birlikte Osmanlı Devleti’nde ancak XIX. yüzyılda uygulamaya konulmuştur. Bu durum Osmanlı toplumunun karantina uygulamasına uzunca bir süre yabancı kalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nin karantinadan tamamen habersiz olmadığı görülmektedir ki bu hususta en önemli bilgi kaynakları, Batılı devletlere gönderilen Osmanlı elçileri olmuştur. Elçiler, seyahatleri esnasında karantinadan haberdar olmuş ya da karantina uygulamasına maruz kalmışlardır. Karantina, ilk karşılaşıldığı dönemlerde, içinde buldukları toplumun bir parçası olan Osmanlı elçilerine de yabancı gelmiştir. İlerleyen dönemlerde ise gerek uygulamanın Batılı devletler arasında yaygınlık kazanması gerekse buralara gönderilen elçi sayısında yaşanan artış, karantinanın Osmanlı elçileri için yabancı bir uygulama olmaktan çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı elçilerinin geçirdikleri karantina sürecinin, genel anlamda sıradan insanlar için uygulanan karantina sürecine nazaran daha esnek olduğu dikkati çekmektedir. Hatta siyasi ilişkilerin iyi olduğu dönemlerde, Avusturya gibi bazı devletlerce kuralların daha da yumuşatıldığı görülmektedir. Yine de elçilerin karantina deneyimleri ve bu uygulamaya verdikleri tepkiler, genel olarak bütün sefirlerin karantina

⁸⁰ Can, *Sultanın Kapısında, Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti’nde Yabancı Elçiler)*, s. 185.

⁸¹ Mustafa Sâmî Efendi, *Avrupa Risalesi*, Haz. Remzi Demir, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 16.

uygulanmasından rahatsız olduklarını göstermektedir. Bu tepkilerin temelinde ise Osmanlı Devleti'nin üstünlük psikolojisi içeren devlet anlayışı yatmaktadır. Bununla birlikte karantinanın ayırım yapılmadan herkese uygulanıyor olması, elçilerin uygulamanın koruyucu bir önlem olduğunu anlayarak sabırlı davranmalarında etkili olmuştur. İlk dönemlerde karantinayı onur kırıcı bulacak kadar sert tepkiler veren sefirler, ilerleyen süreçte bu uygulamayı makul bulmaya başlamışlardır. Elçilerin bu tutumu karantinanın Osmanlı topraklarında uygulanmasında da etkili olmuştur. Osmanlı sefirlerinin karantinaya bakışları, Osmanlı zihniyetini yansıttığı gibi karantinaya karşı düşüncelerindeki değişim de Osmanlı zihniyetindeki değişime işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA. HAT. 830/37512 F (05 Ca 1253 / 07 Ağustos 1837).

BOA. CSH. 14 / 651 (04 R 1247 / 12 Eylül 1831).

BOA. HAT. 523 / 25526 (29 Z 1254 / 15 Mart 1839).

BOA. HAT. 523 / 25527 (29 Z 1254 / 15 Mart 1839).

Telif Eserler

Abmed Azmi Efendi Sefaretnâmesi, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1303.

AHMED RESMÎ EFENDİ, *Viyana Sefaretnamesi*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1303.

AHMED VÂSİF EFENDİ, *İspanya Sefâretnamesi*.

AKSAN, Virginia, *Savaştta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

AKTAŞ, Esat, "Birinci Dünya Savaşı'nın Başlangıcından Rus İşgaline; Bayburt ve Çevresinde Salgın Hastalıklar", *Tarih Okulu Dergisi*, 10/XXXI (2017), ss. 173-201.

ALTAN, Bilal, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Cizre'de Kolera Salgını ve Yol Açtığı Tahribat", *Mukaddime*, 1 (2019), s. 37-52

ATSIZ, Bedriye, *Abmet Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY Yayınları, İstanbul, 2006.

CAN, Mustafa, *Sultanın Kapısında: Kudret-Heybet-Adalet (Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler)*, Gazi Kitabevi Yay., Ankara, 2019.

ÇALIŞKAN, Adem; EYİCİL, Ahmet; XVIII. ve XIX. Yüzyılda Halep ve Civarında Salgın Hastalıklar, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9/18 (2019), s. 1289-1319.

DİAMOND, Jared, *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2015.

- ERDEM, Gökhan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasije Geçiş Süreci*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.
- GENÇ, Sabit, “Amasya Sancağı'nda Karantina Teşkilatının Kurulması ve Ortaya Çıkan Salgınlar (1812-1918)”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2020), s. 43-87.
- GÖÇEK, Fatma Müge, *East Encounters West, France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, Oxford University Press, New York, 1987.
- GÜRSOY, Belkıs Altunış, “Âmedî Galib Efendi Sefâretnâmesi”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9/27 (1997), s. 911-942.
- HAMMER, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Vecdi Bürün, Haz. Mümin Çevik, Osman Demirtepe), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1992, C. X.
- HERBETTE, Maurice, *Fransa'da İlk Daimî Türk Elçisi Morali Esseyit Ali Efendi 1797-1802*, Çev. Erol Üyepazarcı, Ötügen, İstanbul, 2019.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Elçi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11 (1995), s. 3-15.
- KILIÇ, Selda, “I. Balkan Savaşı Dönemi'nde Sağlık Hizmetleri ve Koşulları (Kolera Salgını)”, IX. *Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 2005.
- KORKMAZ, Arif, “Mehmed Said Paşa Sefaretnamesi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 32 (2011), s. 201-236.
- KORKUT, Hasan, *Osmanlı Elçileri İle Avrupa*, Gökkuşbu, İstanbul, 2007.
- LEWIS, Bernard, *The Muslim Discovery of Europe*, W.W. Norton & Company, New York, 2001.
- MACAR, Oya Dağlar, *Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*, Libra Kitap, İstanbul, 2010.
- MEHMED EMİN NAHİFÎ EFENDİ, *Abdülkerim Paşa Sefâretnamesi*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1313.
- Moralî Es-Seyyid Ali Efendi Sefâretnâmesi*, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1329.
- MUSTAFA SÂMÎ EFENDİ, *Avrupa Risâlesi*, Haz. Remzi Demir, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996.
- NİKİFORUK, Andrew, *Mahşerin Dördüncü Atlısı*, İletişim Yay., İstanbul, 2010.
- ÖKSÜZ, Melek, *Türk İspanyol İlişkileri Çerçevesinde Ahmed Vâsıf Efendi'nin İspanya Elçiliği (1787-1788)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 1998.
- ÖZDEMİR, Hikmet, *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.
- ÖZLÜ, Zeynel, “19. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devletinde Veterinerlik Mesleği İle İlgili Bir Değerlendirme”, *Bellekten*, 76/275, (2012) s. 283-311.

- ÖZLÜ, Zeynel, “Osmanlı Devleti’nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında)”, *Belleten*, 81/291, (2017), s. 419-480.
- ÖZLÜ, Zeynel; ÇAY, Mustafa Murat, “19. Yüzyılda Dünyada Sağlık Güvenliğini Sağlamaya Yönelik Çalışmalar Ve Uluslararası Sağlık Güvenliği Açısından Lozan Antlaşması’nın Önemi” *Küresel Salgın ve Güvenlik: Tarihsel Süreç*, Ed. Yunus Emre Tansü, İksad Yayınevi, Ankara, 2020, s. 17-47.
- ÖZLÜ, Zeynel; TİRYAKİ, Kerim, “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Sağlık Güvenliği Alanında Bir Uygulama: Kolera Talimatnamesi (1908)”, *Tarihsel Süreçte, Anadolu’da Kolera*, Ed. Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Ahmet Çağr Büke, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020, s. 35-49.
- ÖZLÜ, Zeynel; TİRYAKİ, Kerim, “Osmanlıdan Cumhuriyete Tarih Araştırmalarında Sıhhiye Mecmualarının Önemi”, *Tarih Yazımı Üzerine II*, Ed. İsmail Özçelik, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, s. 399-425.
- ÖZTÜRK, Necdet, *Çadrdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2012.
- PEDANİ, Maria Pia, “Osmanlı Padişahının Adına” *Osmanlı’nın Fetbinden Girit Savaşı’na Venedik’e Gönderilen Osmanlılar*, Çev. Elis Yıldırım, TTK Basımevi, Ankara, 2011.
- PETÖ, Maria, “Floransalı Bilgin ve Gezgin Domenico Sestini’nin Eserlerinde Tıp Tarihine Ait Veriler”, *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, C. II, TTK Yay., Ankara, 2005.
- SARIYILDIZ, Gülden, “Karantina” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24 (2001), s. 463-465.
- SARIYILDIZ, Gülden, *Hicaz Karantina Teşkilâtı (1865-1914)*, TTK Basımevi, Ankara, 1996.
- SAVAŞ, Ali İbrahim, *Mustafa Hattı Efendi Viyana Sefaretnamesi*, TTK Basımevi, Ankara 1999.
- SEYYİD VAHİD EFENDİ, *Fransa Sefaretnamesi*, Matbaa-i Ebuuzziya, 1304
- ŞEHDÎ OSMAN EFENDİ, *Rusya Sefaretnamesi 1757-1758*, Haz. Türkân Polatçı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul 1317.
- ŞİRİN, İbrahim, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2006.
- TUNCER, Hüner, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.
- UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK Yayınları, 4. bs., Ankara, 2008.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Babriye Teşkilatı*, TTK Basımevi, 3. bs., Ankara 1988.
- YILDIRIM, Nuran, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İletişim Yay., İstanbul, 1985.
- YİRMİSEKİZ ÇELEBİ MEHMED EFENDİ, *Sefâretnâme-i Fransa*, Matbaa-i Ebuuzziya, İstanbul, 1306.